

dan tercüme edilerek yayımlanmıştır (Osmanlı Kanunnâmeleri, IV, 217-254). 3. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'İzzî fi't-taşrif li't-Teftâzânî*. İzzeddin ez-Zencânî'nin sarf ilmine dair el-'İzzî fi't-taşrif adlı eserine Teftâzânî'nin yaptığı şerhin hâşiyesi olup basılmıştır (İstanbul 1278, 1288; Bulak 1255). Eser cönk denilen bir çeşit deftere yazıldığı için Dede Cöngü diye de anılmaktadır. Sarf ilmiyle ilgili bazı Arapça terim ve kelimelerin geniş açıklamalarına yer verdiğinden benzerlerinden üstün kabul edilir. Yazıldığı tarihten son dönemlere kadar medrese talebelerinin başvurduğu bir eser olup yaygın bir şöhrete sahiptir. 4. *Hâşiye 'alâ Hâşiyetü'l-Hayâlî 'alâ Şerhi'l-'Aķâ'id*. Necmeddin en-Nesefî'nin 'Aķâ'idü'n-Nesefî adlı eserine Teftâzânî'nin yaptığı şerhe Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Gelibolulu Tâhir Efendi, nr. 50, vr. 2-60). 5. *Risâletü'l-vaz'*. *Vaz'* ilmine dair bir risâle olup basılmıştır (İstanbul 1280, 1292, 1295, 1306, 1309). 6. *Lüccetü'l-fevâ'id*. Eserin bir nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1439). 7. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Câmî*. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in nahivle ilgili meşhur eseri el-Kâfiye'ye Abdurrahman-ı Câmî'nin yaptığı ve el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye, Mol-

la Câmî veya Câmî gibi adlarla bilinen şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 693). 8. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-İsâgüçü'l-Kâtî*. Hüsameddin Hasan el-Kâtî'nin, Esîrüddin el-Ebherî'nin mantığa dair meşhur eseri *İsâgüçü*'ye yaptığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Gelibolulu Tâhir Efendi, nr. 85, vr. 25-56). 9. *Hâşiye 'alâ Şerhi Kuṭbi'd-dîn 'ale's-Şemsîyye*. Kutbüddin er-Râzî'nin, Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin mantıkla ilgili meşhur eseri *Şemsîyye*'ye yaptığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 33). 10. *Risâle fi'l-benc ve'l-ḥaşiş ve taḥrîmihâ*. Keyif verici özelliği olan ban otu ve ondan elde edilen uyuşturucunun yenilmesinin hükmünü inceleyen bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1192, vr. 44-51).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, II, 119-120; *Keşfü'z-zunûn*, I, 849, 851, 887; II, 1139, 1547; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 374-375; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3884; *Sicill-i Osmânî*, IV, 79; *Osmanlı Müellifleri*, I, 305; *Serkis, Mu'cem*, II, 1506-1507; *Tebrizi, Reyḥānetü'l-edeb*, Tebriz 1347, IV, 446-447; *Brockelmann, GAL Suppl.*, I, 498; *Hediyetü'l-'arifin*, I, 28; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mû'el-lifin*, VIII, 146; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1992, IV, 122-254; *Paḳalın*, I, 303; *TA*, XII, 395; *TDEA*, II, 208.

AHMET AKGÜNDÜZ

DEDE CÖNGÜ

Zencânî'nin sarf ilmine dair el-'İzzî fi't-taşrif adlı eserine Teftâzânî'nin yazdığı şerhe, Dede Cöngü (ö. 975/1567) tarafından yapılan hâşiye (bk. DEDE CÖNGÜ).

DEDE EFENDİ, Hammâmizâde

(bk. İSMÂİL DEDE EFENDİ, Hammâmizâde).

DEDE KORKUT

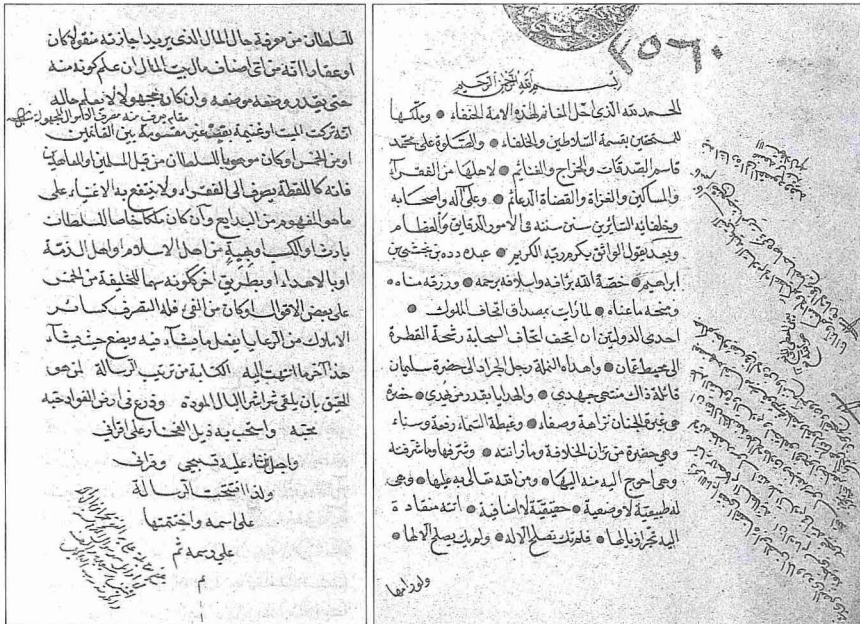
Türk edebiyatında kendi adıyla anılan hikâyelerin anlatıcısı yarı efsanevî bilge kişi.

Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân başlığını taşıyan eserin çeşitli yerlerinde "dede", giriş bölümünde dört defa "ata" unvanıyla anılan Dede Korkut'un hayatı hakkında tarihî kaynaklardaki bilgiler farklılıklar gösterir (Korkut kelimesinin etimolojisi ve anlamları için bk. Gökyay, s. CXIV vd.; Mıhralı Seyidof, s. 179 vd.).

Dede Korkut, Reşidüddin'in *Câmî 'u't-tevâriḥ*'inde Oğuzlar'ın Bayat boyundan, Ebûlgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde ise Kayı boyundan gösterilir. *Bahrü'l-ensâb*, Bayındır Han'ın Dış Oğuz - İç Oğuz beylerini saydıktan sonra Dede Korkut'un bunların şeyhi olduğunu söyler. Müneccimbaşı, Edirneli Rûhî'ye dayanarak ondan "Türkmen kabâili beyinde Korkud Ata nâm bir ehl-i hâl azîz var idi" diye söz eder. *Saltuknâme*'de Dede Korkut Osmanlılar'la aynı soydan gösterilir ve Osmanlılar'ın soyu Oğuzlar'la birlikte İshak peygamberin oğlu İs'e bağlanır. *Hacı Bektaş Vîlâyetnâmesi*'nde Korkut Ata, Oğuz padişahı Bayındır Han ve onun beylerbeyi Kazan ile birlikte anılır ve bunların ölümüyle Oğuz cemaatinin dağıldığı söylenir.

Câmî 'u't-tevâriḥ'e göre Dede Korkut, Oğuz hükümdarlarının onuncusu olan Kayı İnal Han'ın başmüşaviridir. Oğuz kütüğünde on dördüncü han olarak gelen ve doksan yıl hükümdarlık yapmış olan Kanlı Yavguy da bütün ömrü boyunca Korkut'u müşavir sıfatıyla yanında bulundurmıştır. Dede Korkut'la ilgili bir menkıbede Hz. Peygamber'le çağdaş olarak gösterilen Kayı İnal Han müslüman olmuş ve iki vezirini Peygamber'e elçi göndermiştir. Zeki Velidi Togan, De-

Dede Cöngü'nin *Risâle fi emvâlî beyti'l-mâl ve aḳsâmihâ ve aḥkâmihâ ve maṣârifihâ* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3560)

de Korkut İslâm'dan önce yaşamış olmakla birlikte menkıbede Hz. Peygamber zamanına da yetişmiş gösterildiğinden, onun Göktürkler devrindeki Oğuz yabguları katında bulunan bir Türk bilgisi sayılabileceği görüşündedir. *Bahrü'l-ensâb*'da Oğuzlar'ın İslâmiyet'i kabulüne ve Dede Korkut'a dair daha ayrıntılı bir rivayet bulunmaktadır. Halk rivayetlerine göre Dede Korkut aydın, berrak gözlü dev kızından dünyaya gelmiştir. Boyu 60 arşındır. Reşidüddin ve Ebûlğazi Bahadır Han onun 295 yıl yaşadığını söylerler. Bir halk rivayetine göre ise 100 yıl yaşamıştır. Siriderya nehrinin sol yakasında kurulmuş bir Kazak obasında yaşamış, ölünce nehrin sağ kıyısına gömülmüştür. Korkut Ata'nın ölümüyle ilgili olarak Kazaklar arasında yaygın olan menkıbeye göre yirmi yaşında iken rüyasında aklar giymiş bazı yaratıklar ona kırk yıl yaşayacağını haber vermiş, bunun üzerine Korkut ölüm-süzlük istemeye karar vermiştir. Karşılık beklemeden hastalara yaptığı yardımlar Allah katında makbule geçmiş ve bir gün uykuda iken Allah ona, "Ölümü kendin arzu etmedikçe ölmeyeceksin" demiştir. Onun ölümü hakkında oldukça zengin başka rivayetler de vardır (bk. Gökyay, s. CCXI).

Alman imparatorunun Moskova ve İran elçisi Adam Olearius, 1638 yılında "İmam Korkut" diye andığı Dede Korkut'un Derbend şehri yakınlarında bulunan mezarını görmüş ve anlatmıştır. İran ve Dağıstan Tatarları arasındaki sınırı belirleyen küçük bir ırmağın kenarında bulunan mezar, kaya içine oyulmuş büyük bir mağara şeklinde olup tabutu dört tahattan yapılmıştı. Olearius'un naklettiği mahallî rivayete göre Korkut Salur Kazan'ın taraftarıdır. Putperest Lezgiler'i İslâm'a davet için oraya gitmiş, ancak Lezgiler onu öldürmüşlerdir (A. Olearius, s. 378-379). Evliya Çelebi de Korkut Ata'nın mezarını 1647'de ziyaret etmiştir. Amerikalı diplomat Eugen Schuyler'in eserinde Dede Korkut'un mezarının resmi ve hakkında bilgi bulunmaktadır (*Musavver Türkistan Tarihi ve Seyahatnâmesi*, s. 32). Vilyamirof Zernof, 1851-1856 yılları arasında Dede Korkut'un mezarını görmüştür. Barthold ise bölgeye yaptığı bir gezide mezarı bulamadığını söyler.

Korkut Ata, Kazak halkı arasında bir müslüman Kazak ermişi olarak tanınır. Olearius'un verdiği bilgiye göre yaşlı bir kadının türbedarlık yaptığı türbesinde belli günlerde adak ve kurban merasimi yapılır, kadınlar uzak yerlerden yalın ayak buraya gelir, sandukayı öper ve dileklerinin yerine gelmesi için dua ederler. Divaev, Korkut'un mezarının şifa bekleyen hastaların da ziyaret ettikleri bir yer olduğunu ilâve eder (Gökyay, s. CCXVI).

Dede Korkut göçebe Türkler'in yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilâtını koruyan bir Oğuz büyüğüdür. Halkın atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü halk ozanı ve bilge olarak Dede Korkut'un tasviri kitabın başından sonuna kadar tekrarlanır. Hanlar güç durumlarında ona danışır; öğütler veren, yol gösteren, içinden çıkılmaz gibi görünen güçlükleri çözen hep odur. Ali Şir Nevâî, onun Türk milleti arasında büyük bir yeri olduğunu, kendisinden nice yıl önceki ve sonraki birçok şeyi haber verdiğini söyler. O aynı zamanda Kazak-Kırgız bahşılarının piri olarak da tanınmaktadır. Dede Korkut eserinde genellikle ozan olarak karşımıza çıkar. Şamanizm kökenli bir menkıbeye göre Korkut adlı bir şaman Kırgız şamanlarına kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir.

Oğuzlar'ın destanî hayatını anlatan on iki hikâyeden meydana gelen *Dede Korkut Kitabı*'nın iki nüshası vardır. *Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâi-*

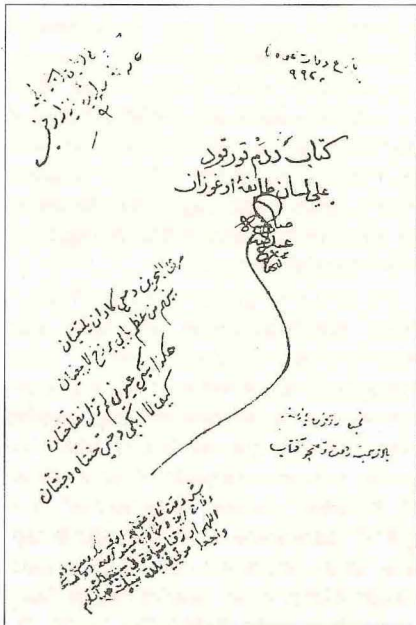
fe-i Oğuzân başlığını taşıyan Dresden nüshası 1815'te F. von Diez tarafından bulunmuştur. Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde Fleischer külliyesi arasında bulunan eser (nr. 86) pek güzel olmayan bir nesihle yazılmış olup her sayfada on üç satır vardır, metin bazı kelimeler dışında harekesizdir. Hikâyelerin başlıkları, hikâyeler ve manzum parçalar birbirinden ayrılmadan bir bütün olarak yazılmıştır. Dresden yazmasının Diez tarafından istinsah edilen nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ndedir (nr. 203). İtalyan Türkologu Ettore Rossi, Vatikan Kütüphanesi'nde bulduğu eserin ikinci nüshasını (nr. 102) "Un nouvo manoscritto del 'Kitab-i Dede Qorqut'" adlı makaleyle tanıtmış (*Estratto della Rivista Degli Studi Orientali*, XXV, 34-43) ve daha sonra bir inceleme ile birlikte yayımlamıştır (*Dede Qorqut*, Vatikan 1952).

Dede Korkut hikâyeleri Türk ahlâk ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının otantik olarak anlatıldığı bir eserdir. Kitapta geçen Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ gibi tarih ve coğrafya adlarının çoğu, bu hikâyelerin Oğuzlar'ın Türkistan'dan ayrılmalardan öncesine ait olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Oğuz Türkleri bunları batıya getirirken buraya göre mahallîleştirilmişler ve batıda geçen olaylarla karıştırmışlardır. Menkıbe Dede Korkut'un Kayı İnal Han zamanında yaşadığını, onun Hz. Peygamber'le çağdaş olduğunu gösteriyorsa da bu hikâyeleri, başkahraman olan Salur Kazan'ın mensup olduğu kabile dolayısıyla çok eski devirlere kadar götürmek daha doğrudur. Çünkü Salur Kazan'ın Oğuz destanının başkahramanı olmasıyla ilgili menkıbe Oğuzlar daha Orta Asya'daki yurtlarında iken teşekkül etmiştir. Öte yandan Oğuzlar'ın en eski destanlarından biri olan Bamsı Beyrek hikâyesi Orta Asya bozkırlarının her yerinde tesbit edilmiştir. Alpamış diye tanınan bu hikâyenin tarihi VI-VIII. yüzyıla çıkarılmaktadır. Dede Korkut destanlarının yazıya geçirilmeden önce sözlü geleneğe yaşamış olduğu şüphesizdir.

Dede Korkut hikâyelerinin XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Kitabın yazıldığı yer olarak da genellikle Akkoyunlular'ın hüküm sürdüğü saha, yani bugünkü Kars ve Erzurum dolaylarındaki yerler kabul edilmektedir.

Eserin dili Âzerî lehçesinin özelliklerini göstermekle birlikte bugünkü Azerî lehçesiyle karşılaştırıldığında bütün dil özelliklerinin bu lehçeye ait olmadığı gö-

Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâi-fe-i Oğuzân, Dresden nüshasının unvan sayfası (*Dede Korkut Kitabı* [nşr. Muhtarrem Ergin], Ankara 1958, I, faksimile, s. 1)

rülür. Büyük Oğuz kabilelerinin henüz ayrı doğrultulara yönelmedikleri, birbirlerinin dillerine ve lehçelerine has şekilleri paylaştıkları yıllardan pek uzak olmayan *Dede Korkut Kitabı*'nda, başta Kıpçak lehçesi olmak üzere öteki Türk boylarının dillerinden ve Moğolca'dan geçmiş bazı kelimeler mevcuttur. Eserin giriş bölümünde ve hikâyeler arasında yer alan atasözleri, Oğuzlar'ın günlük yaşayışına dair gözlemleri yansıtmakta olup kişilere davranışlarında yol gösteren herkesçe kabul edilmiş prensiplerdir.

Şekil ve üslup bakımından Orta Asya destanları iki tipe ayrılabilir. Bunlardan birincisine örnek gösterilebilecek olan Alpamış destanının Özbekçe'sinde gerek hikâye gerekse kahramanların konuşmaları manzumdur, düz yazı bölümleri ancak hikâyeleri birbirine bağlayan kısa ifadelerden ibarettir. Halk hikâyesi adı verilebilecek ikinci tipin örneklerinden Şah Sanem, Âşık Garip, Köroğlu'nda olduğu gibi Dede Korkut hikâyelerinde de manzum bölümler vardır. "Soylama" denilen bu bölümler hece vezninin düzgün ölçülerine uymaz ve bir tür serbest nazmı andırır. Esere, gereksiz edebiyat süsleri bulunmayan, kısa, yalın ifadelerle örülmüş, yapmacıksız, özentisiz bir üslup hâkimdir. Üsluptaki bu canlı ifadenin kaynağı konuşma dilidir. Mecaz unsurları da bir tek kişiye ait değil halkın günlük hayatında anlatımı güzel- leştirmek, zenginleştirmek için başvurduğu ortak benzetmeler, ortak deyimlerdir. Hikâyeler, tabiliği bozmayan kısa cümleler, bunların çeşitli kuruluşları ve yerli yerinde kullanılan, yadırganmayan sıfatlarla örülü, anlatıma sürat veren, okuyucuyu duraksatacak hiçbir engelle kösteklenmeden yürüyüp giden benzersiz bir üslûba sahiptir. Hikâyelerde nesri nazım saydıracak üstün bir âhenk duyulduğu gibi bunlardaki nazım da serbest nazmın ifade serbestliğine sahip bir dille verilmiştir. Aliterasyonlar üslûba başka bir renk katar. Dede Korkut hikâyelerinin üslûbunu, destan söyleyicileri arasında sürüp gelen anlatma geleneğine bağlı, Türk halkının öz malı olan bir üslup saymak daha doğrudur.

Dede Korkut Kitabı, Orta Asya'da yaşayan Oğuzlar ile onların Anadolu'ya gelmiş boylarının toplum hayatını aydınlatan unsurlarla yüklüdür. Bu unsurlar, hikâyelerde yer alan diğer motiflerle birlikte, başka milletlerin menkıbe ve hikâyelerindeki motiflerin karşılaştırılmasına ve birtakım benzerliklerin ortaya çı-

karılmasına yardım eder. Hikâyelerde Müslümanlığın temellerine dayanan inanışları, menkıbeleri, İslâm tarihiyle ilgili kişileri ve unsurları, bunların hayatına dair bilgileri bulmak da mümkündür. "Su Hak dîdarın görmüştür" gibi tasavvufî gelen inanışlarla adak, sadaka, salavat, ism-i a'zam gibi terimler, yeminler ve dualar bu unsurlar arasında sayılabilir. Hikâyelerde Şamanizm izlerinin de sürüp geldiği su, ağaç ve dağ kültlerinde görülür. Eserde geçen kayın ağacının bütün Türkler'in hayatında özel bir yeri vardır. Bu ağacın, çocukların koruyucu tanrısı olan "umay"la birlikte gökten indirildiğine inanılmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinde İslâmiyet'ten gelen etkinin yüzeyde kaldığı ve bunun bir cîlâdan ibaret olduğu yolundaki görüş ilk olarak Barthold tarafından ortaya atılmış, M. Fuad Köprülü ve Abdülkadir İnan da bu görüşe katılmışlardır. Buna rağmen *Dede Korkut Kitabı*'nda Şamanlık izleri İslâmî unsurlar kadar güçlü değildir (Gökyay, s. CCLXXXIX). Bu unsurların Şamanlık izlerini taşıdığı ancak bu alandaki müşahedeler sonucunda farkedildiği halde İslâmî unsurlar belirgindir. *Dede Korkut Kitabı* bir müslüman ermişin kitabıdır ve her müslüman bunu ilk okuyuşta kolayca anlayabilmektedir. Nitekim Ettore Rossi de yukarıdaki görüşlere karşılık *Dede Korkut Kitabı*'nda İslâmî unsurların yer yer yüksek bir seviyeye eriştiği fikrindedir (Fuad Köprülü Armağanı, s. 441; Gökyay, s. CCXXXIX).

Bu destanlardan hareketle Orta Asya'da yaşayan Oğuzlar'ın toplum yapısının bazı yönlerini aydınlatmak mümkündür. Göçebe hayatla yerleşik hayat olaylarının birbirine karıştığı eserden, Oğuzlar'ın tam anlamıyla teşekkül etmiş bir göçe-

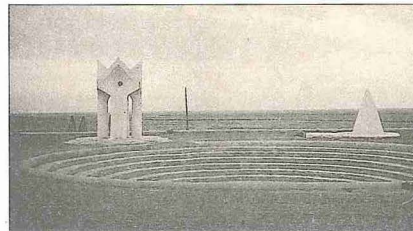
be aristokrasisine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Toplum yapısının en üstünde hanlar hanı Bayındır Han bulunur. Fakat hikâyelerde doğrudan doğruya onunla ilgili işlenmiş bir konu yoktur. Bayındır Han eserde ikinci planda bir hükümdar olarak gösterilmiş, yerini Oğuz alplerinin başı sıfatıyla Salur boyundan ve onun beylerbeyi ve güveyisi olan Alp Kazan almıştır.

Dede Korkut Kitabı'nda Türkler'in, kaynağı Hunlar'a kadar çıkan devlet teşkilâtının izleri bulunmaktadır. Eserde Oğuzlar'da ve genel olarak Türkmenler'de sıkı sıkıya riayet edilen teşrifat kurallarının yürürlükte olduğu görülür. Dede Korkut destanlarında en büyük yeri savaşlar tutar. Bu hikâyelerde kadına da büyük değer verilir. Toplumda en yüksek mevki kadına aittir. Şehvetin izine rastlanmayan destanlarda kadın-erkek ilişkisinin mahrem yönlerini anlatan yerler bulunmakla birlikte bunlar tabii ve gerçeklik sınırlarını aşmaz. Anne baba ve çocuktan kurulu Türk ailesinde aile içi münasebetlerde sonsuz bir şefkatin, ölümler karşısında gevşemez bağlılığın, ayrıca sadakatin, şeref ve namus anlayışının bulunduğu görülmektedir. Bütün Oğuz beyleri tek eşlidir. Doğan çocuğa ad verilmesi büyük önem taşır. Gösterdikleri yararlıktan ötürü kahramanlara asıl adları Korkut Ata tarafından verilir. Ölümünde yas tutulur; yasa girenler bunu hem giyecekleriyle hem de davranışlarıyla belli ederler. Eski Türkler'de Şamanlık'tan bu yana sürdürülen ölümler için aş verme geleneği *Dede Korkut Kitabı*'nda da bulunmaktadır. Bu gelenek göçebe Oğuz boylarıyla birlikte Azerbaycan'a ve Anadolu'ya gelmiştir.

Oğuz beyleri bir araya gelip eğlenirler. Bazı hikâyeler Bayındır Han'ın düzenlediği bu "toy"larla başlar. Destanlarda giyim kuşamla ilgili olarak yaşamak, bürk, çuka, carkap, yapuk, edik, sokman gibi birçok isim vardır. Dede Korkut destanlarında çeşitli hayvan adları geçer. Ancak Oğuz Türkü'nün hayatında en üstün yeri at tutar. Başkahramanlar atlarıyla birlikte anılırlar, onların da insanlar gibi adları vardır.

Dede Korkut Kitabı üzerinde Türkiye'de ve Türkiye dışında başta V. V. Barthold olmak üzere A. Samoylovich, Hamit Araslı, Ahmet Çobanoğlu, E. Rossi, F. von Diez, J. Hein, Kilisli Rifat, Pertev Naili Boratav, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin, Abdülkadir İnan ve Mehmet Kaplan tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Kızıl Orda sınırları içindeki Aral gölü kıyısında Akmesicid divarında Dede Korkut'un mezarının bulunduğu yer olarak tahmin edilen mevkide sonradan yapılan Dede Korkut Anıtı

İlk olarak Kilisli Rifat'ın yayımladığı (İstanbul 1332) eserin Barthold tarafından yapılan Rusça çevirisi 1950'de Bakü'de, bu çeviriye dayanarak M. Jirmunsky ve A. H. Kononov tarafından yapılan ikinci Rusça çevirisi ise *Kniga Molgo Deda Korkuta* adıyla yayımlanmıştır (Moskova 1962). Eseri Ettore Rossi İtalyanca'ya (Vatikan 1952), Joachim Hein Almanca'ya (Zürich 1958) çevirmiştir. İngilizce'ye, biri E. Ahmet Uysal, Faruk Sümer ve Warren S. Wolker tarafından *The Book of Dede Korkut* adıyla (Austin 1972), diğeri Geoffrey Lewis tarafından aynı adla yapılmış (Aylesbury 1974) iki tercümesi vardır. Eseri Firîbâ Azeb Defteri ve Muhammed Harîrî, G. Lewis'in İngilizce tercümesinden *Bâbâ Korkud* adıyla Farsça'ya çevirmiş (Tebriz 1355), ayrıca *Hamâse-i Dede Korkud* adıyla ikinci bir tercüme de İbrâhim Dârâbî tarafından Türkçe aslından yapılmıştır (Tahran 1355). *Dede Korkut Kitabı*'nı son olarak Slavoljub Dincic Sırpça'ya çevirmiştir (*Kniga Dede Korkut*, Belgrad 1981). Türkiye'de ise halk için yapılmış çeşitli yayımlar (bunlar için bk. *TDEA*, II, 217) dışındaki ilmi neşirleri şunlardır: Kilisli Muallim Rifat (Bilge) tarafından *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Tâife-i Oğuzân* (İstanbul 1336) adıyla yayımlanan çalışma sadece Berlin nüshasına dayanılarak hazırlandığından bazı eksiklikleri ve hataları vardır. Orhan Şaik Gökyay'ın *Dede Korkut* (İstanbul 1938) ismiyle yayımladığı eser, Berlin istinsahına dayanmakla birlikte Dresden nüshasının fotoğrafları ile karşılaştırılmıştır. Gökyay, bu neşirden otuz beş yıl sonra Dresden nüshasını esas alarak Vatikan nüshasındaki fazlalıkları da eklemek suretiyle geniş bir inceleme, çeşitli konularda dizinler, kitabın yazmaları ve yayımları hakkında ayrıntılı bilgilerle ese-

ri *Dedem Korkudun Kitabı* adıyla yeniden yayımlamıştır (İstanbul 1973). Muharrem Ergin ise Dresden ve Vatikan nüshalarının tıpkı basımlarını vererek eseri *Dede Korkut Kitabı I* (Giriş-Metin-Faksimile), Ankara 1958), *II* (İndeks-Gramer), Ankara 1963) adıyla neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dedem Korkudun Kitabı (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973 (eserle ilgili geniş bibliyografi için bu kitaba bakılabilir); Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 311; A. Olearius, *Moscovitische und Persanische Reisebeschreibung*, Hamburg 1696, s. 378-379; E. Schuyler, *Musavver Türkistan Tarihi ve Seyahatnâmesi* (trc. Kolağası Ahmed Efendi), İstanbul 1294, s. 32, 83; Ettore Rossi, "Motivi biblici E coranici Nel Kitâb-ı Dede Korkut", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 441; a.mlf., "Un nuovo manoscritto del Kitab-i Dede Korkut", *Estratto della Rivista Degli Studi Orientali*, XXV, Roma 1950, s. 34-43; Mihrali Seyidof, "Korkud Sözü'nün Etimoloji Tahlili ve Ovrazının Kökü Hakkında Kayıtlar", *Azerbaycan*, sy. 1, Bakü 1979, s. 179 vd.; Pertev Naili Boratav, "Korkut-Ata", *İA*, VI, 860-866; Fahir İz, "Dede Korkut", *El²* (İng.), II, 200; Mehmet Doğan, "Dede Korkut Kitabı", *TDEA*, II, 217.

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

DEDE MEHMED EFENDİ

(ö. 1147/1734)

Hz. Peygamber'in sîret ve şemâiline dair eserleriyle tanınan Osmanlı kazaskeri.

1050 (1640) yılında Van'da, bazı kaynaklara göre ise Erzurum'da doğdu. Kendi ifadesine göre soyu Şems-i Tebrizî'ye uzanmaktadır. Silâhdar Mehmed Ağa adını Ahmed olarak yazmaktaysa da (*Nusretnâme*, s. 143, 201) öteki çağdaş kaynaklardan adının Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Babasının adı Mustafa'dır.

Mehmed Efendi memleketinin ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil etti. Bu arada ünlü vâiz Vanî Mehmed Efendi'ye damat oldu. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında İstanbul'a gelen Dede Efendi burada Mimar Sinan, Merdûmiye, Hasodabaşı, Hüsrev Kethüdâ, Minkârîzâde, Mihrimah, Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. 1106'da (1694-95) Edirne kadılığı pâyesiyile Galata mevlîyesine getirildi. Ertesi yıl kendisine Haremeyn pâyesi verilen Dede Mehmed Efendi, 1699 Haziranında Anadolu kazaskerliği pâyesiyile İstanbul kadılığına, 1702 Nisanında Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Dede Efendi'nin bu hızlı yükselişlerinde önceleri kayınpederi ve IV. Mehmed'in hocası Vanî Mehmed Efendi'nin, II. Mustafa zamanında da (1695-1703) bacası ve bu padişahın hocası olan Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin büyük rolü olmuştur. Nitekim bir müddet sonra çıkan Edirne Vak'ası sırasında, Feyzullah Efendi'ye olan itisabı ve aynı zamanda bu şeyhülislâmın amcazadesi olması yüzünden görevinden alındı (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 785). Âsiler tarafından şeyhülislâmın oğulları ve akrabaları gibi evi yağmalanan Dede Efendi bir süre Yedikule Zindanı'nda mahpus tutuldu, ardından Magosa'ya sürüldü. Yıllarca orada kalan Dede Efendi'nin (Râşid, III, 93) vaktini eser yazmakla geçirdiği anlaşılmaktadır. 1719 yılında Bursa'ya gelerek Sâdîfâkih mahallesinde satın aldığı evde ders verip kitap yazmakla meşgul oldu. I. Mahmud'un (1730-1754) cülüsünden sonra İstanbul'a gelmesine izin verildiyse de Mehmed Efendi Sultâniye Medresesi'nden emekliliğini istedi. 1734 yılı sonlarında vefat etti ve evi civarında yaptırdığı dârülkurrâ hazîresindeki türbeye gömüldü. Kaynaklarda âbid ve zâhid, faziletli, ikram etmekten hoşlanan bir kişi olarak nitelendirilen Dede Mehmed Efendi'nin Arapça, Türkçe ve Farsça şiirlerinin bulunduğu da belirtilmiştir (İsmet, s. 81).

Eserleri. 1. *el-Midhatü'l-kübrâ mine'l-kelâmî'l-kadîm fi hâkkı Seyyidî-nâ Muhammed el-Mustafâ*. Dede Efendi, bazı kaynaklarda *Medâyihi'l-kübrâ fi hâkkı'l-Mustafâ* adıyla geçen bu Arapça eserini 1086 (1675) yılında yazmıştır. Eserin mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar incelediğini, Hz. Peygamber'in faziletleriyle ilgili âyetleri topladığını ve bir sıraya göre dizdiğini belirten müellif, bu arada

Dede Mehmed Efendi'nin *Risâle fi's-siyaseti's-şer'iyye* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., Hacı Ahmed, nr. 203/2)